

ZRÓŻNICOWANIE POZIOMU ROZWOJU SPOŁECZNEGO OBSZARÓW WIEJSKICH Z PERSPEKTYWY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WOJEWÓDZTW POLSKI

JOANNA WYRWA
ANETTA BARSKA

Abstrakt

Celem artykułu jest ocena stopnia zróżnicowania poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce z perspektywy zrównoważonego rozwoju. Rozwój społeczny to proces wielowymiarowy, dlatego jego pomiar wymagał przeprowadzenia dwuetapowego postępowania badawczego. Pierwszy etap to analiza regionalnego zróżnicowania wartości wskaźników objaśniających rozwój społeczny obszarów wiejskich w Polsce w kontekście realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju w rozbiciu na pięć komponentów społecznych. Etap drugi to wielowymiarowa ocena zróżnicowania rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce dokonana za pomocą taksonomicznego miernika rozwoju. Miernik ten pozwolił zarówno uporządkować województwa ze względu na osiągnięty poziom rozwoju społecznego obszarów wiejskich, jak i wyodrębnić grupy podobnych województw. Zakres czasowy analizy obejmował lata 2008 i 2018, natomiast zakres terytorialny objął 16 województw Polski.

Przeprowadzone badania wskazują, że w Polsce występuje duże zróżnicowanie regionalne pod względem rozwoju społecznego obszarów wiejskich. Badania potwierdzają wyrażaną w literaturze przedmiotu tezę o polaryzacji regionalnej. Okazuje się, że żaden z regionów nie może być potraktowany jako modelowy przykład rozwoju społecznego. Uzyskane wyniki badań wskazują na konieczność podjęcia działań w celu zmniejszenia dysproporcji rozwojowych w zakresie aspektów społecznych na obszarach wiejskich pomiędzy województwami lepiej i słabiej rozwiniętymi. Jest to konieczne dla przeciwdziałania wykluczeniu regionów słabo rozwiniętych.

Słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, obszary wiejskie, rozwój społeczny, analiza wielowymiarowa.

Kody JEL: Q01, O18, Q56, C39.

Dr Joanna Wyrwa, Uniwersytet Zielonogórski, Instytut Ekonomii i Finansów, Katedra Makroekonomii i Finansów; ul. Podgórna 50, 65-246 Zielona Góra (j.wyrwa@wez.uz.zgora.pl).
ORCID iD 0000-0003-0837-6590.

Dr hab. inż. Anetta Barska, prof. UZ, Uniwersytet Zielonogórski, Instytut Ekonomii i Finansów, Katedra Makroekonomii i Finansów; ul. Podgórna 50, 65-246 Zielona Góra (a.barska@wez.uz.zgora.pl).
ORCID iD 0000-0001-7413-1781.

Wstęp

Jednym z kluczowych wyzwań stojących przed obszarami wiejskimi jest dążenie do rozwoju zrównoważonego. Problematyka zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich była niejednokrotnie przedmiotem badań w różnych dyscyplinach naukowych ze względu na wieloaspektowość tego zagadnienia (Stanny, 2009; Knapik, 2014; Wrzochalska, 2014; Żmija, 2014; Siudek, Czarnecki i Vashchuk, 2016; Gorb, 2017; Guth i Borychowski, 2017; Wilkin, 2018; Wojciechowska-Solis, 2018; Firlej, Olejniczak, Pondel, 2019; Halamska, 2020; Kołodziejczak, 2020; Wilkin i Hałasiewicz, 2020). Niemniej jednak szczególnego znaczenia w przypadku obszarów wiejskich nabiera kwestia rozwoju społecznego ukierunkowanego na poprawę poziomu i jakości życia, a nawet odbudowę kapitału społecznego mieszkańców. W najogólniejszym ujęciu rozwój społeczny jest związany z pozytywnymi zmianami zachodzącymi na danym obszarze, a jego istotną cechą jest zróżnicowanie przestrzenne.

Biorąc pod uwagę okoliczności uzasadniające badanie problemów zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w kontekście rozwoju społecznego, jako cel artykułu przyjęto ocenę stopnia zróżnicowania poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce w kontekście zrównoważonego rozwoju. Uznano, że podejście regionalne powinno pozwolić na bardziej szczegółowe rozpoznanie społecznych uwarunkowań zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.

W artykule rozmiary przestrzennego (regionalnego) zróżnicowania rozwoju społecznego obszarów wiejskich oceniono przez pryzmat zmian w wielkości indywidualnie dobranych wskaźników społecznych. Przy doborze wskaźników uwzględniono ich przydatność merytoryczną, powszechność, mierzalność oraz dostępność. Do oceny badanego zjawiska wykorzystano względny taksonomiczny miernik rozwoju. Miernik pozwolił zarówno uporządkować województwa ze względu na osiągnięty poziom rozwoju społecznego obszarów wiejskich, jak i wyodrębnić grupy podobnych województw. Zakres czasowy analizy obejmował lata 2008 i 2018, z nielicznymi wyjątkami w odniesieniu do niektórych wskaźników, wynikającymi z braku danych dla konkretnych lat. Zakres terytorialny analizy objął 16 województw Polski.

Istota rozwoju społecznego w kontekście zrównoważonego rozwoju

Rozwój zrównoważony jest koncepcją, która koncentruje uwagę na jakości życia człowieka i jego zdrowiu. Osiągnięcie pożądanego stanu w tym zakresie jest możliwe dzięki właściwemu gospodarowaniu pięcioma kategoriami kapitału: przyrodniczym, ekonomicznym, ludzkim, społecznym oraz integrującym, czyli uwzględniającym płaszczyznę „ograniczonej substytucji kapitałów” oraz płaszczyznę „komplementarności kapitałów” (Adamowicz i Dresler, 2006; Adamowicz i Smarzewska, 2009). Jego ideą jest osiągnięcie równowagi w trzech głównych wymiarach: ekonomicznym (oznaczającym dążenie do zrównoważonej gospodarki), społecznym (oznaczającym ochronę zdrowia publicznego, edukację i integrację społeczną) oraz środowiskowym (oznaczającym nacisk na ochronę środowiska i zasobów naturalnych) (Bluszcz, 2016). Należy zauważyć, że wzrost gospodarczy, postęp społeczny oraz ład środowiskowy traktowane są jako zjawiska współzależne, co implikuje konieczność synergicznego rozwiązywania problemów na ścieżce zrównoważonego rozwoju (Barska i Jędrzejczak-Gas, 2019). Zrównoważony

rozwój to taki, który przyczynia się do poprawy jakości życia oraz zapewnienia dobrobytu obecnym pokoleniom, ale jednocześnie nie zagraża możliwościom zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń (Burny, Gaziński, Niezurawski i Sobków, 2019; Wyrwa, Barska, Jędrzejczak-Gas i Siničáková, 2020). Rozwój zrównoważony to również taki, który realizowany jest w trzech wymiarach: celowym, terytorialnym i czasowym (Meyer, 2005, za: Adamowicz i Smarzewska, 2009; Meyer, 2005). Sukces zrównoważonego rozwoju danego kraju czy regionu jest określany na podstawie ich zdolności do osiągnięcia najwyższych z możliwych standardów życia przy możliwie najmniejszej degradacji środowiska (McKenzie, 2004).

Jednym z trzech filarów zrównoważonego rozwoju jest rozwój społeczny kojarzony najczęściej z procesem ilościowych i jakościowych pozytywnych zmian zachodzących w takich komponentach społecznych jak edukacja, zdrowie czy zamożność społeczeństwa. Wiąże się ze znaczącymi i nieodwracalnymi zmianami struktur społecznych, które dokonują się pod wpływem konkretnych czynników przyrodniczych, demograficznych, społecznych, gospodarczych i politycznych (Barska, Jędrzejczak-Gas, Wyrwa i Kononowicz, 2020; Wyrwa i in., 2020). W praktyce oznaczałoby to równość dostępu do kluczowych usług, porównywalne standardy życia, zapewnienie podobnych szans do rozwoju osobistego, równość dostępu do użytkowania otaczającej przyrody, równość międzypokoleniową, możliwość udziału obywateli w polityce, zwłaszcza na szczeblu lokalnym, poczucie przynależności wspólnotowej (McKenzie, 2004). Natomiast rozwój zrównoważony terenów wiejskich, podając za Kokoszką (2009, s. 105-106), jest to:

„kierunek rozwoju gospodarczego i powiązanego z nim rozwoju społecznego, który umożliwia utrzymanie stanu środowiska, a nawet jego restytucję, oraz brak lub istotne ograniczenie negatywnych nieodwracalnych zjawisk w nim zachodzących, przy jednoczesnej eksploatacji zasobów naturalnych, realizacji inwestycji, tworzenia techniki i technologii służących pomnażaniu gospodarczych, przyrodniczych i społecznych podstaw zaspokajania potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń ludzi”.

Celem rozwoju obszarów wiejskich jest tworzenie w środowisku lokalnym odpowiednich warunków życia i możliwości zarobkowania oraz poprawa dostępu do dóbr i usług publicznych mieszkańcom (Stanny, 2013). Jak wskazuje Zegar (2012), problematyka zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich nabiera coraz większego znaczenia wraz z postępującym procesem degradacji środowiska naturalnego, ryzykiem związanym z dostarczaniem dóbr publicznych, negatywnymi skutkami nadmiernej urbanizacji oraz umniejszaniem zasobów wiejskiego krajobrazu i wartości kulturowych. Niezbędne staje się rozwiązanie takich problemów jak przyspieszenie procesu dezagraryzacji, ograniczenie ubóstwa na wsi i zagospodarowanie nadmiaru niewykorzystanych zasobów pracy. Wymiar społeczny zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich dotyczy przede wszystkim poziomu życia ludności, dostępu do usług publicznych, zmian demograficznych i kwestii ochrony zdrowia (Stec, Filip, Grzebyk i Pierścieniak, 2014; Stępnia, Wiśniewski, Goliszek i Marcińczak, 2017). Model polityki regionalnej realizowany przez Unię Europejską (UE) bazuje na potencjale endo- i egzogenicznym, a głównym jego celem jest wzmocnienie ekonomiczne i społeczne, a także dążenie do spójności terytorialnej i niwelowania dysproporcji rozwojowych między regionami, m.in. w szczególności zmniejszenie dystansu w przypadku

regionów wiejskich (Dudek i Wrzochalska, 2017). Już w strategii lizbońskiej za główny cel stawiano uczynienie ze wspólnoty krajów UE najbardziej dynamicznie rozwijającej się gospodarki na świecie, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Wymaga to budowania konkurencyjności i spójności terytorialnej UE, zarówno w wymiarze regionalnym, jak i lokalnym (Stanny, 2009). Planowanie i zarządzanie rozwojem zrównoważonym na poziomie regionalnym i lokalnym to podstawowe zadanie władz samorządowych. Realizacja tego zadania wiąże się z jego pomiarem, jednak – jak wskazuje Borys (2011) – nie ma jednej uniwersalnej metody takiego pomiaru, a podstawowymi narzędziami służącymi do monitorowania tej koncepcji są wskaźniki zrównoważonego rozwoju. Pomiar taki ma kluczowe znaczenie przy poszukiwaniu rozwiązań korzystnych dla poprawy standardu życia i wzrostu gospodarczego oraz utrzymania jakości środowiska przyrodniczego (Uglis i Jęczynek, 2015).

W opinii Czudeca, Miś i Zająca (2018) konieczność badania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w ujęciu regionalnym jest konsekwencją:

- rosnącej wielofunkcyjności obszarów wiejskich, których rozwój wymaga zachowania wysokich walorów środowiska przyrodniczego;
- zgromadzenia na obszarach wiejskich ważnego potencjału rozwojowego (kapitał ludzki, kapitał naturalny), który jest słabo wykorzystywany;
- konieczności zapobiegania dalszemu wewnętrznemu rozwarstwieniu obszarów wiejskich;
- konieczności zachowania walorów krajobrazowych i podtrzymania tożsamości kulturowej mieszkańców wsi.

Monitorowanie zróżnicowania przestrzennego zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w wymiarze regionalnym jest źródłem cennych informacji dla władz samorządowych.

Materiały i metody

Rozwój społeczny z punktu widzenia statystyki wielowymiarowej jest zjawiskiem bezpośrednio niemierzalnym, natomiast opisywanym przez szereg wskaźników, które powinny być merytorycznie z tym pojęciem powiązane. Kompleksowe podejście do oceny rozwoju społecznego jest zagadnieniem skomplikowanym, a ograniczona dostępność porównywalnych danych statystycznych oraz brak powszechnie akceptowalnych, uniwersalnych rozwiązań w zakresie przyjmowania cech diagnostycznych potęguje trudności z rzetelną prezentacją analiz w ujęciu regionalnym. Trudności w doborze trafnych wskaźników opisujących poziom rozwoju społecznego spowodowały konieczność zastosowania cech świadczących o wybranych jego aspektach. Przy wyborze cech diagnostycznych, które w możliwie najlepszy sposób charakteryzują poziom rozwoju społecznego na obszarach wiejskich w kontekście zrównoważonego rozwoju, wzięto pod uwagę: po pierwsze – związek danej cechy z czynnikami warunkującymi zrównoważony rozwój oraz po drugie – możliwość dokonywania porównań między regionami w Polsce. Rozpoznanie tematu poprzez studia literaturowe oraz przegląd badań prowadzonych z tego zakresu stanowiły punkt wyjścia podjętych działań. Przeanalizowano wskaźniki w ogólnodostępnych bazach Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), w tym m.in. informacje zawarte w systemie

STRATEG, Banku Danych Lokalnych (BDL), Rocznikach Statystycznych Województw i innych opracowaniach GUS dotyczących obszarów wiejskich.

Przy doborze cech diagnostycznych kierowano się ich merytoryczną przydatnością do oceny rozwoju społecznego obszarów wiejskich oraz dostępnością porównywalnych danych dla lat 2008 i 2018 roku. Spośród cech charakteryzujących poziom rozwoju społecznego obszarów wiejskich wybrano zestaw wskaźników mający największe znaczenie dla opisywanego zjawiska i dostarczający najistotniejszych informacji o jego istocie. Analiza i ocena poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich z perspektywy zrównoważonego rozwoju wymagała przyjęcia do badań tych wskaźników, które reprezentowały całą badaną populację. Na tej podstawie do pomiaru stopnia zróżnicowania poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce wytypowano 29 wskaźników w dwóch przekrojach czasowych. Ostatecznie wyodrębniono pięć grup czynników (tzw. komponentów społecznych) obejmujących: potencjał demograficzny – 10 wskaźników (34,5%), edukację – 3 wskaźniki (10,3%), rynek pracy – 5 wskaźników (17,3%), dostępność do opieki zdrowotnej – 3 wskaźniki (10,3%) oraz infrastrukturę – 8 wskaźników (27,6%).

W tabeli 1 przedstawiono wskaźniki opisujące różne komponenty społeczne kształtujące zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.

Uzyskaną w ten sposób wstępną listę cech poddano selekcji ze względu na: stopień zmienności (eliminacja wskaźników, które nie różnicują badanych obiektów – quasi-stałych), poziom skorelowania wskaźników (wyeliminowanie zjawiska powtarzania tych samych informacji niesionych przez różne cechy) oraz kompletności danych dla badanych obiektów. Dobór merytoryczny przyjęto jako nadrzędny, przy czym w celu selekcji wskaźników, posilkowano się także kryteriami statystycznymi w zakresie dyspersji i korelacji. Uwzględniając postulat dyskryminacji cech, zastosowano współczynnik zmienności do eliminacji wskaźników quasi-stałych, przyjmując arbitralnie najczęściej ujmowaną w badaniach wartość progową na poziomie 0,1. Wśród wskaźników usuniętych ze względu na niewystarczający poziom zmienności znalazły się cechy: X9, X10, X11, X14, X17, X18, X22, X25, X28, X29. Kolejnym kryterium doboru wskaźników była ocena skorelowania par cech diagnostycznych dla każdego roku. Cechy te nie powinny powielać informacji dostarczanych przez inne wskaźniki (być słabo skorelowane między sobą) i zarazem być wysoce informatywne (mocno skorelowane z pozostałymi cechami odrzuconymi jako diagnostyczne). Zaobserwowane relatywnie silne związki korelacyjne poddano każdorazowo wnikliwej merytorycznej ocenie pod kątem dostarczania przez wskazane w ten sposób cechy pewnych specyficznych informacji wpływających finalnie na rozwój społeczny obszarów wiejskich w Polsce. Na tej podstawie zdecydowano o dalszej redukcji zestawu wskaźników. Ze względu na zbyt wysoki stopień skorelowania par cech diagnostycznych z dalszej analizy usunięto wskaźniki: X1, X4, X6, X21, X23. W konsekwencji zastosowanego podejścia otrzymano szeregi danych statystycznych dla 14 wskaźników przyjętych jako ostateczny zestaw cech diagnostycznych. Następnie określono charakter każdej z cech, wyróżniając wśród nich stymulanty i destymulanty. Identyfikując rodzaj wskaźników ze względu na ich wpływ na rozwój społeczny, założono, że cechy oznaczone symbolami X5, X9, X15 to destymulanty, a pozostałe wskaźniki to stymulanty.

Tabela 1

*Wskaźniki przyjęte do badania poziomu rozwoju społecznego
w kontekście zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*

Symbol wskaźnika	Nazwa wskaźnika
Potencjał demograficzny	
X1	Przeciętna liczba ludności w jednej miejscowości wiejskiej
X2	Gęstość zaludnienia (w osobach na 1 km ²)
X3	Przyrost naturalny na 1000 ludności na obszarach wiejskich
X4	Urodzenia żywe na 1000 ludności na obszarach wiejskich
X5	Zgony niemowląt na obszarach wiejskich na 1000 urodzeń żywych
X6	Saldo migracji na obszarach wiejskich na 1000 ludności
X7	Saldo migracji wewnętrznych na obszarach wiejskich – ogółem
X8	Saldo migracji zagranicznych na obszarach wiejskich – ogółem
X9	Wskaźnik obciążenia demograficznego (liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym)
X10	Współczynniki dzietności
Edukacja	
X11	Współczynnik skolaryzacji brutto dotyczący szkół podstawowych dla dzieci i młodzieży na obszarach wiejskich
X12	Współczynnik skolaryzacji brutto dotyczący gimnazjów dla dzieci i młodzieży na obszarach wiejskich
X13	Czytelnicy bibliotek publicznych (z filiami) na obszarach wiejskich na 1000 ludności
Rynek pracy	
X14	Wskaźnik zatrudnienia na obszarach wiejskich – w %
X15	Stopa bezrobocia na obszarach wiejskich – w %
X16	Pracujący na obszarach wiejskich na 1000 ludności
X17	Współczynnik aktywności zawodowej na obszarach wiejskich – w %
X18	Ludność obszarów wiejskich w wieku produkcyjnym w % ogółu ludności
Dostępność do opieki zdrowotnej	
X19	Liczba lekarzy na 10 000 ludności
X20	Porady udzielone w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej na obszarach wiejskich na 1 mieszkańca
X21	Liczba ludności na obszarach wiejskich na 1 aptekę i punkt apteczny
Infrastruktura	
X22	Odsetek mieszkań na obszarach wiejskich wyposażonych w instalację wodociągową (w % ogółu mieszkań)
X23	Odsetek mieszkań na obszarach wiejskich wyposażonych w instalację gazową (w % ogółu mieszkań)
X24	Odsetek mieszkań na obszarach wiejskich wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania (w % ogółu mieszkań)
X25	Ludność obszarów wiejskich korzystająca z instalacji wodociągowej w % ogółu ludności obszarów wiejskich
X26	Ludność obszarów wiejskich korzystająca z instalacji kanalizacyjnej w % ogółu ludności obszarów wiejskich
X27	Ludność obszarów wiejskich korzystająca z instalacji gazowej w % ogółu ludności obszarów wiejskich
X28	Powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca
X29	Przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie

Źródło: opracowanie własne.

W badaniach naukowych istotne jest określenie zakresu terytorialnego badań, co wiązało się ze zdefiniowaniem pojęcia obszary wiejskie. W Polsce są stosowane różne metody delimitacji obszarów wiejskich. W ramach statystyki publicznej dane dotyczące obszarów wiejskich gromadzi się według czterech podziałów (Borawska, 2017, s. 277): (1) obszary wiejskie według Krajowego Rejestru Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju (TERYT), (2) definicji przyjętej na potrzeby Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, (3) typologii regionów OECD, (4) typologii regionów Eurostatu. W statystyce publicznej brakuje oficjalnej definicji obszarów wiejskich. Główny Urząd Statystyczny wyodrębnia je na podstawie podziału terytorialnego kraju przy użyciu identyfikatorów TERYT. Zgodnie z tą klasyfikacją obszary wiejskie stanowią tereny pozostające poza granicami administracyjnymi miast, składają się na nie gminy wiejskie oraz tereny wiejskie gmin miejsko-wiejskich. W artykule tym jako „obszary wiejskie” przyjęto tereny znajdujące się poza granicami administracyjnymi miast. Jak podaje GUS (2020), obszary wiejskie w Polsce stanowią 93,2% ogólnej powierzchni kraju, a na terenach tych zamieszkuje blisko 40% ludności kraju. W tym miejscu należy jednak wspomnieć o ograniczeniu wynikającym z przyjętego podziału administracyjnego (na gminy miejskie, miejsko-wiejskie i wiejskie), który nie jest niezmienny. Praktycznie co roku podlega pewnym korektom, które głównie polegają na: nadawaniu statusu miasta miejscowościom wiejskim oraz korekcie granic administracyjnych gmin, rzadziej na tworzeniu nowych gmin oraz odbieraniu miejscowościom statusu miasta. Powoduje to, że prezentowane dane są obarczone pewnym błędem (Borawska, 2017, s. 277).

W pierwszym etapie badań posłużono się podstawowymi miarami statystyki opisowej (wartości: średnich, mediany, minimalnych/maksymalnych, współczynnika zmienności oraz dynamiką), a także analizy wskaźników. Założono, że podstawowe metody opisu statystycznego pozwolą na wyciągnięcie wniosków dotyczących zróżnicowania rozwoju obszarów wiejskich w wymiarze społecznym.

Drugi etap badań polegał na ocenie zróżnicowania poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce za pomocą miernika taksonomicznego. W badaniu zastosowano względny współczynnik rozwoju, który wyraża wzór:

$$W_i = \frac{100}{k} \sum_{j=1}^k \alpha_j z_{ij}$$

gdzie:

W_i – względny współczynnik rozwoju,

k – liczba zmiennych branych pod uwagę w badaniu,

α_j – waga j -tej zmiennej,

z_{ij} – znormalizowane metodą unitaryzacji zerowej wartości x_{ij} cech statystycznych uwzględnionych w badaniu.

Jest to miara agregatowa stanowiąca pomnożoną przez 100 średnią arytmetyczną ze zmiennych diagnostycznych sprowadzonych do porównywalności poprzez unitaryzację zerową. Wyższa wartość formuły agregatowej przyjmującej wartości

od 0 do 100 zapewnia wyższe miejsce w rankingu. Przyjęty do badań względny miernik rozwoju jest metodycznie zbliżony z Summary Innovation Index (SII) powszechnie wykorzystywanym w nomenklaturze unijnej (Klóska, 2017, s. 162). Zastosowane podejście jest zatem znane i często wykorzystywane w praktyce. Ewentualne ważenie cech stanowi dylemat metodyczny, ale dotychczas nie rozstrzygnięto tej kwestii w sposób jednoznaczny, nie wypracowano też powszechnie akceptowanej procedury i dlatego na potrzeby niniejszego artykułu – jak czyni to większość badaczy – przyznano jednakowe znaczenie każdej cesze i zastosowano równe wagi (Walesiak i Obrębalski, 2017).

Na podstawie względnego współczynnika rozwoju dokonano podziału województw na grupy o zbliżonym poziomie rozwoju. Do ustalenia granic klas wykorzystano średnią arytmetyczną (d) i odchylenie standardowe (s) wartości W_i , otrzymując klasyfikację (Fura, 2015, s. 111):

- I grupa – województwa o wysokim poziomie rozwoju: $W_i > d + s$,
- II grupa – województwa o poziomie rozwoju powyżej średniej: $d < W_i \leq d + s$,
- III grupa – województwa o poziomie rozwoju poniżej średniej: $d - s < W_i \leq d$,
- IV grupa – województwa o niskim poziomie rozwoju: $W_i \leq d - s$.

Wyniki badań i dyskusja

Procedura taksonomiczna porządkująca województwa według poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich poprzedzona została analizą opisową, której celem było przedstawienie podstawowych miar statystycznych na poziomie województw.

Analizę zmian poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich (w kontekście realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju) przeprowadzono w pięciu obszarach tematycznych, tzw. komponentach społecznych, oraz w dwóch przekrojach czasowych – 2008 i 2018 roku. Przyjęcie takiego podejścia pozwoliło ukazać zmiany, jakie miały miejsce w 2018 roku w odniesieniu do roku 2008.

Pierwszy badany komponent to potencjał demograficzny, który scharakteryzowano na podstawie 10 wskaźników (tab. 2). Są to cechy, które mają podstawowe znaczenie z punktu widzenia uwarunkowań zrównoważonego rozwoju, ponieważ poprawa wskaźników demograficznych na wsi pociąga za sobą rozwój innych pozytywnych cech kształtujących taki model rozwoju (Jakubowski i Bronisz, 2019).

W 2018 roku najwyższym odsetkiem ludności wiejskiej charakteryzowały się cztery województwa: podkarpackie, świętokrzyskie, lubelskie oraz małopolskie. Ludność wiejska w tych regionach stanowiła powyżej 50% ogółu mieszkańców. Natomiast najniższy odsetek ludności wiejskiej wystąpił w województwie śląskim. Analizując zmiany w tym zakresie w latach 2008 i 2018, należy zauważyć, że jedynie w pięciu województwach odsetek ludności wiejskiej spadł, tj. lubuskim, łódzkim, opolskim, podkarpackim oraz podlaskim. Z kolei w pozostałych województwach nastąpił nieznaczny jego wzrost, przy czym największy był w województwach: pomorskim (8%), śląskim (7,4%) i dolnośląskim (6,4%).

Tabela 2

Wybrane statystyki dotyczące kształtowania się wskaźników opisujących potencjał demograficzny na obszarach wiejskich w województwach w Polsce w latach 2008 i 2018

Nazwa wskaźnika	Rok	Statystyki opisowe				
		Min.	Maks.	Mediana	Średnia	Współczynnik zmienności (%)
Przeciętna liczba ludności w jednej miejscowości wiejskiej	2008	121,8 (podlaskie)	837,8 (małopolskie)	261,2	339,2	67,4
	2018	123,0 (podkarpackie)	903,0 (małopolskie)	278,5	359,2	67,5
Gęstość zaludnienia (w osobach na 1 km ²)	2008	24,3 (warmińsko-mazurskie)	123,0 (małopolskie)	50,1	55,2	53,1
	2018	24,1 (warmińsko-mazurskie)	130,2 (małopolskie)	52,5	57,0	54,5
Przyrost naturalny na 1000 ludności na obszarach wiejskich	2008	-2,2 (podlaskie)	7,0 (pomorskie)	1,3	1,4	183,2
	2018	-4,1 (podlaskie)	4,7 (pomorskie)	-0,7	-0,5	479,3
Urodzenia żywe na 1000 ludności na obszarach wiejskich	2008	8,9 (opolskie)	14,7 (pomorskie)	11,2	11,5	11,8
	2018	8,8 (opolskie)	12,7 (pomorskie)	9,8	10,1	10,8
Zgony niemowląt na obszarach wiejskich na 1000 urodzeń żywych	2008	3,5 (świętokrzyskie)	8,5 (dolnośląskie)	5,3	5,6	22,3
	2018	3,1 (małopolskie)	5,1 (lubuskie)	4,4	4,3	13,9
Saldo migracji na obszarach wiejskich na 1000 ludności	2008	-1,8 (warmińsko-mazurskie)	4,8 (wielkopolskie)	2,4	1,9	113,8
	2018	-2,1 (warmińsko-mazurskie)	5,8 (dolnośląskie)	1,2	1,5	165,5
Saldo migracji wewnętrznych na obszarach wiejskich – ogółem	2008	-797 (warmińsko-mazurskie)	7282 (wielkopolskie)	1640,0	2428,1	102,7
	2018	-1307,00 (lubelskie)	7440 (wielkopolskie)	861,5	1768,8	150,7
Saldo migracji zagranicznych na obszarach wiejskich – ogółem	2008	-1774 (opolskie)	61 (mazowieckie)	-139,0	-296,8	158,3
	2018	-427 (opolskie)	381 (mazowieckie)	106,0	86,6	200,2
Wskaźnik obciążenia demograficznego	2008	53,0 (dolnośląskie)	71,0 (podlaskie)	58,5	59,9	8,4
	2018	56,4 (opolskie)	63,9 (łódzkie)	60,3	60,4	3,9
Współczynniki dzietności	2009	1,147 (opolskie)	1,548 (pomorskie)	1,384	1,384	6,6
	2018	1,228 (opolskie)	1,707 (pomorskie)	1,413	1,395	9,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Największe zróżnicowanie województw pod względem potencjału demograficznego (współczynnik zmienności powyżej 100%) można zaobserwować dla następujących wskaźników: przyrost naturalny na 1000 ludności na obszarach wiejskich, saldo migracji na obszarach wiejskich na 1000 ludności, saldo migracji wewnętrznych na obszarach wiejskich – ogółem i saldo migracji zagranicznych na obszarach wiejskich – ogółem. Analizowane dane wskazują, że w Polsce struktura demograficzna na obszarach wiejskich jest silnie zróżnicowana. W 2018 roku obszary wiejskie zamieszkiwały 15 343 904 osoby, tj. 39,9% ludności kraju (GUS, 2020). W latach 2008-2018 liczba ludności na obszarach wiejskich spadła o 4,3%. Przeciętna wielkość miejscowości wiejskiej, pod względem liczby ludności, wynosiła w Polsce w 2018 roku – 292 mieszkańców przypadających na jedną miejscowość wiejską. Najwięcej osób przypadających na jedną miejscowość wiejską było w województwie małopolskim (903), a najmniej w województwie podkarpackim (123).

W Polsce występuje duże zróżnicowanie regionalne pod względem gęstości zaludnienia na obszarach wiejskich. Stanny (2009, s. 249) wskazuje, że obok obszarów o małej gęstości zaludnienia, odznaczających się zdeformowaną proporcją płci i strukturą wieku charakterystyczną dla „regresywnej piramidy wieku”, znajdują się również obszary relatywnie młode demograficznie, stanowiące ośrodki koncentracji napływu migracyjnego zarówno ze wsi, jak i z miast.

Analizując zmiany dotyczące gęstości zaludnienia na obszarach wiejskich w latach 2008 i 2018, należy zauważyć, że jedynie w czterech województwach gęstość zaludnienia zmalała, tj. lubelskim, opolskim, podlaskim i świętokrzyskim. W województwie zachodniopomorskim gęstość zaludnienia nie zmieniła się, natomiast w pozostałych regionach nastąpił nieznaczny wzrost gęstości zaludnienia na wsi. Największy był w województwach: pomorskim (14,2%), wielkopolskim (8,6%) i dolnośląskim (6,7%). W odniesieniu do tych regionów stan ten był po części konsekwencją osiedlania się ludności miejskiej na obszarach wiejskich przyległych do dużych aglomeracji, co stanowi jeden z elementów procesu określanego mianem reruralizacji (Halamska, 2016a) oraz korzystnych zmian w zakresie przyrostu naturalnego.

Na aktualny trend zmian liczebności populacji wskazuje współczynnik przyrostu naturalnego. Jest to różnica między liczbą urodzeń i liczbą zgonów, przedstawiana na jeden tysiąc ludności w okresie jednego roku. Analizując przyrost naturalny, należy zauważyć, że w 2018 roku był on ujemny w jedenastu województwach. Natomiast wyraźnie najwyższym dodatnim przyrostem naturalnym odznaczyło się województwo pomorskie (4,7), a w dalszej kolejności także Wielkopolska (2,4) i Małopolska (2,4). W województwie kujawsko-pomorskim przyrost naturalny był także nieznacznie dodatni (0,2).

Jako kolejny wskaźnik charakteryzujący potencjał demograficzny wykorzystano tzw. aktywność migracyjną. Wskaźnik ten obliczany jest jako stosunek salda migracji do obrotu migracyjnego i przybiera wartości ujemne dla obszarów ubytku migracyjnego, a dodatnie – dla przyrostu (Stanny, Rosner i Komorowski, 2018). Wartość zero oznacza ekwiwalentną wymianę ludności, a więc odpływ równoważony napływem. Uzasadnieniem wykorzystania tego wskaźnika jest fakt, że migranci wykazują skłonność do opuszczania obszarów zapóźnionych pod względem rozwoju, na których

brakuje atrakcyjnych warunków życia i pracy, a napływają do takich regionów, które oferują im lepsze perspektywy. Saldo migracji na jeden tysiąc ludności stwarza możliwość oceny atrakcyjności regionu. Dodatkowo saldo migracji wskazuje na atrakcyjność danego miejsca zarówno pod względem społecznym, jak i ekonomicznym oraz ekologicznym. W 2018 roku sześć województw charakteryzowało się ujemnym saldem migracji w przeliczeniu na jeden tysiąc ludności wiejskiej. Były to następujące województwa: lubelskie, opolskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie. Najwyższym dodatnim saldem migracji w przeliczeniu na jeden tysiąc ludności wiejskiej w analizowanym okresie odznaczały się trzy województwa: dolnośląskie (5,8), pomorskie (5,4) i wielkopolskie (4,7). W dalszej kolejności dotyczyło to województw: śląskiego (2,9), łódzkiego (2,7) i mazowieckiego (2,7). Natomiast w pozostałych czterech województwach, tj. kujawsko-pomorskim, lubuskim, małopolskim i zachodniopomorskim, saldo migracji w przeliczeniu na jeden tysiąc ludności wiejskiej było nieznacznie dodatnie.

Przy ocenie wpływu cech demograficznych ludności na uwarunkowania społeczne na ogół stosuje się także współczynnik obciążenia demograficznego, przedstawiający stosunek liczby osób w wieku nieprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym. W 2008 roku najwyższy wskaźnik obciążenia demograficznego odnotowano w województwach: podlaskim (71,0), lubelskim (67,0) i łódzkim (64,0), a najniższy – dolnośląskim (53,0), lubuskim (54,0) i zachodniopomorskim (55,0). Natomiast w 2018 roku zdecydowanie najniższy wskaźnik obciążenia demograficznego ludności wiejskiej wystąpił w dwóch województwach, tj. opolskim (56,4) i warmińsko-mazurskim (56,8). Z kolei wyraźnie najwyższy był w czterech województwach: łódzkim (63,9), lubelskim (63,2), mazowieckim (63,2) oraz podlaskim (63,0). Na obszarach wiejskich w latach 2012-2018 w Polsce zwiększyła się liczba ludności w wieku produkcyjnym o około 9,71%. Jednocześnie na terenach wiejskich w tym okresie zmniejszył się udział osób w wieku przedprodukcyjnym o około 18,94% i wzrósł o 23,03% odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym.

Współczynnik dzietności jest odzwierciedleniem przeciętnej liczby dzieci rodzonych przez kobietę w ciągu całego okresu rozrodczego. W celu zapewnienia prostej zastępowalności pokoleń jego wartość powinna wynosić w przedziale od 2,1 do 2,15. Wartość współczynnika poniżej tego przedziału świadczy o szybkim starzeniu się społeczeństwa. W Polsce występuje niewielkie zróżnicowanie regionalne pod względem współczynnika dzietności. W 2018 roku najwyższym współczynnikiem dzietności odznaczały się cztery województwa: pomorskie (1,707), wielkopolskie (1,603), mazowieckie (1,542) oraz małopolskie (1,529). Natomiast najniższy był w województwach opolskim (1,228) i warmińsko-mazurskim (1,255). Analizując zmiany w tym zakresie w latach 2009 i 2018, należy zauważyć, że w pięciu województwach współczynniki dzietności uległ zmniejszeniu, tj. lubelskim, lubuskim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim. W pozostałych województwach współczynnik dzietności nieznacznie wzrósł.

Na obszarach wiejskich ma miejsce wyraźny proces starzenia się społeczeństwa. Za główne przyczyny nasilania procesu starzenia się ludności należy uznać przede wszystkim negatywny przyrost naturalny oraz odpływ ludności, zwłaszcza w wieku

produkcyjnym, z wielu regionów w kraju. Jednocześnie znacząco powiększyła się liczba ludności wiejskiej powyżej 70. roku życia. Dotyczy to zwłaszcza grupy wiejskich kobiet. Według danych GUS (2020) w 2018 roku na obszarach wiejskich zamieszkiwało 2 310 040 osób powyżej 65 roku życia, w tym 59% kobiet.

Kolejnymi czynnikami społecznymi, które poddano ocenie z punktu widzenia możliwości zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w poszczególnych regionach Polski, były cechy charakteryzujące sytuację na rynku pracy. Obszar ten opisano na podstawie pięciu wskaźników (tab. 3).

Tabela 3

Wybrane statystyki dotyczące kształtowania się wskaźników opisujących rynek pracy na obszarach wiejskich w latach 2008 i 2018

Nazwa wskaźnika	Rok	Statystyki opisowe				
		Min.	Maks.	Mediana	Średnia	Współczynnik zmienności (%)
Wskaźnik zatrudnienia na obszarach wiejskich – w %	2008	40,6 (zachodniopomorskie)	55,0 (mazowieckie)	50,0	49,6	8,1
	2018	48,4 (warmińsko-mazurskie)	58,9 (wielkopolskie)	53,0	53,3	5,1
Stopa bezrobocia na obszarach wiejskich – w %	2008	5,1 (śląskie)	12,2 (zachodniopomorskie)	6,9	7,3	27,5
	2018	1,8 (wielkopolskie)	7,0 (podkarpackie)	4,3	4,3	35,9
Pracujący na obszarach wiejskich na 1000 ludności	2009	70 (lubelskie)	144 (wielkopolskie)	95,3	96,7	22,3
	2018	81 (świętokrzyskie)	189 (wielkopolskie)	116,2	119,2	24,5
Współczynnik aktywności zawodowej na obszarach wiejskich – w %	2008	46,5 (zachodniopomorskie)	58,8 (mazowieckie)	54,2	53,4	7,1
	2018	51,6 (warmińsko-mazurskie)	60,1 (łódzkie)	55,0	55,6	4,3
Ludność obszarów wiejskich w wieku produkcyjnym w % ogółu ludności	2008	58,3 (podlaskie)	65,2 (dolnośląskie)	63,2	62,6	3,1
	2018	61,0 (łódzkie)	63,9 (opolskie)	62,4	62,4	1,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analizując dane przedstawione w tabeli 3, można zauważyć, że w Polsce na obszarach wiejskich występuje duże zróżnicowanie regionalne pod względem sytuacji na rynku pracy. Spośród analizowanych wskaźników z zakresu rynku pracy najbardziej różnicującym czynnikiem była stopa bezrobocia (współczynnik zmienności w 2018 roku wynosił 35,9% i wzrósł w stosunku do 2008 roku o 23,5%).

Na obszarach wiejskich w Polsce na przestrzeni ostatnich lat utrzymuje się wzrost zatrudnienia i spadek bezrobocia. W latach 2008-2018 wskaźnik zatrudnienia wzrósł z 19,6 do 53,3% i jednocześnie nastąpił spadek bezrobocia z 7,3 do 4,3%.

Analizując stopę bezrobocia wśród ludności wiejskiej, należy zauważyć, że w 2018 roku była ona najwyższa w czterech województwach, tj. podkarpackim (7,0%), warmińsko-mazurskim (6,8%), lubelskim (6,7%), i świętokrzyskim (5,6%). Natomiast wyraźnie najniższą stopę bezrobocia wśród ludności wiejskiej w analizowanym okresie odznaczały się województwa: wielkopolskie (1,8%), podlaskie (2,6%) i małopolskie (2,9%). Analizując zmiany w zakresie stopy bezrobocia w latach 2008 i 2018, można stwierdzić, że we wszystkich województwach stopa bezrobocia na wsi zmalała. Z pewnością jest to zjawisko bardzo pozytywne, zwłaszcza w odniesieniu do możliwości zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Wyraźnie największy spadek stopy bezrobocia nastąpił w trzech województwach wielkopolskim (70,9%), zachodniopomorskim (63,9%) i dolnośląskim (60,1%), natomiast najmniejszy w dwóch województwach, tj. podkarpackim (2,8%) i lubelskim (4,3%), w dalszej kolejności również w województwach: warmińsko-mazurskim (12,8%), łódzkim (20,7%), świętokrzyskim (25,3%), śląskim (25,5%) oraz mazowieckim (28,1%).

Biorąc pod uwagę wskaźnik pracujących na obszarach wiejskich na 1000 ludności, należy zauważyć, że w 2018 roku zdecydowanie był najwyższy w województwach: wielkopolskim (189), dolnośląskim (156), śląskim (145) i pomorskim (142), a w dalszej kolejności także w województwach: łódzkim (133), mazowieckim (127), kujawsko-pomorskim (127), lubuskim (117), zachodniopomorskim (116), opolskim (105) i warmińsko-mazurskim (103). Najniższym wskaźnikiem pracujących na 1000 ludności na wsi w analizowanym okresie odznaczały się trzy województwa, tj. świętokrzyskie (81), lubelskie (84) i podlaskie (89), a następnie także województwa: podkarpackie (95) i małopolskie (99).

Analizując zmiany w tym zakresie w latach 2009 i 2018, trzeba podkreślić, że we wszystkich województwach wskaźnik pracujących na wsi wzrósł. Zatem należy traktować to zjawisko bardzo pozytywnie, zwłaszcza w kontekście możliwości zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Ponadto warto dodać, że wyraźnie duży wzrost tego wskaźnika na wsi w analizowanym okresie nastąpił w województwach: wielkopolskim (31,2%), mazowieckim (29,6%) oraz małopolskim (28,6%), a w dalszej kolejności także w województwach: dolnośląskim (26,8%), podkarpackim (26,7%), zachodniopomorskim (24,7%), kujawsko-pomorskim (24,5%), śląskim (23,9%), podlaskim (23,6%), opolskim (22,1%) oraz pomorskim (21,4%).

Trzecim ważnym komponentem wpływającym na rozwój społeczny w kontekście zrównoważonego rozwoju była dostępność do opieki zdrowotnej. Mając do dyspozycji względnie ograniczony zasób mierników dostępnych w agregacji lokalnej, opisujących wieloaspektowo problematykę zdrowia, do jego opisu wyznaczono

trzy wskaźniki. Zastosowano proste miary wykorzystywane również przez innych badaczy (Rosenthal, Zaslavski i Newhouse, 2005). Zestawienie podstawowych statystyk opisowych przyjętych wskaźników dostępności do opieki zdrowotnej w latach 2008 i 2018 przedstawiono w tabeli 4. Strukturę województw w tym aspekcie różnicują wszystkie trzy wskaźniki.

Tabela 4

Wybrane statystyki dotyczące kształtowania się wskaźników opisujących dostępność do opieki zdrowotnej na obszarach wiejskich w latach 2008 i 2018

Nazwa wskaźnika	Rok	Statystyki opisowe				
		Min.	Maks.	Mediana	Średnia	Współczynnik zmienności (%)
Liczba lekarzy na 10 000 ludności	2010	28,9 (wielkopolskie)	53,6 (mazowieckie)	40,1	40,0	19,1
	2018	37,2 (warmińsko-mazurskie)	77,0 (mazowieckie)	53,2	53,8	21,7
Porady udzielone w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej na obszarach wiejskich na 1 mieszkańca	2008	2,0 (zachodniopomorskie)	4,2 (śląskie)	3,1	3,1	19,8
	2018	1,8 (lubelskie)	4,5 (śląskie)	3,2	3,0	22,8
Liczba ludności na obszarach wiejskich na 1 aptekę i punkt apteczny	2008	3945 (lubelskie)	7665 (zachodniopomorskie)	5533,0	5426,4	20,3
	2018	3348 (śląskie)	7325 (warmińsko-mazurskie)	4758,5	5085,6	22,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zdrowie publiczne w kontekście zrównoważonego rozwoju jest rozważane jako zespół czynników, które mają wpływ na jednostkę i jej otoczenie. Powiązanie zdrowia z koncepcją zrównoważonego rozwoju jest złożone i przejawia się w wielu płaszczyznach, wśród których można wymienić m.in. jakość życia, wpływ środowiska na zdrowie społeczeństwa, które z kolei kształtowane jest przez wzorce produkcji, koszty realizacji zadań zdrowotnych. Stan zdrowia ludności pojawia się jako podstawowy składnik dobrostanu, oprócz zasobów materialnych, bezpieczeństwa, rekreacji. Dobra kondycja zdrowotna pozwala na samodzielne funkcjonowanie w społeczeństwie, daje możliwość zapewnienia sobie i swojej rodzinie niezbędnych dóbr oraz realizacji własnych aspiracji (Bal-Domańska, Wilk i Bartniczak, 2012, s. 83).

W Polsce występuje duże zróżnicowanie regionalne na obszarach wiejskich pod względem liczby lekarzy przypadających na 10 tysięcy ludności. Analizując ten aspekt, należy zauważyć, że w 2018 roku najlepszą sytuację pod tym względem odznaczało się województwo mazowieckie, a w dalszej kolejności – małopolskie,

śląskie i łódzkie. Najgorsza sytuacja, jeśli chodzi o dostęp ludności do lekarzy, w analizowanym okresie, wystąpiła w pięciu województwach, tj. warmińsko-mazurskim, wielkopolskim, opolskim, lubuskim i podkarpackim. Problem nierówności w dostępie do opieki zdrowotnej, wynikające z miejsca zamieszkania, dotyczy nie tylko Polski, ale również innych państw, co stało się przedmiotem dyskusji naukowej (Casey, Thiede Call i Klingner, 2000; Bennett, Probst, Vyavaharkar i Glover, 2012). W polskich warunkach, jak wskazują Ucieklak-Jeż i Bem (2017) podstawowe problemy w tym obszarze to brak wykwalifikowanych pracowników służby zdrowia, odległość od głównych centrów medycznych, ograniczony dostęp do specjalistycznych usług zdrowotnych, słabsza profilaktyki i promocja zdrowia, wyposażenie jednostek ochrony zdrowia w sprzęt diagnostyczny, mniejsza liczba aptek. Istotną rolę odgrywają również bariery finansowe związane z niższymi dochodami osiąganymi przez mieszkańców obszarów wiejskich (Halamska, 2014) i dodatkowymi kosztami będącymi konsekwencją peryferyjnego położenia.

Analizując zmiany w tym zakresie w latach 2010 i 2018, należy podkreślić, że we wszystkich województwach poprawił się dostęp ludności do lekarzy, co należy uznać za zjawisko bardzo pozytywne, w tym również w kontekście możliwości zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Największą poprawę w tym obszarze odnotowano w województwach: małopolskim (47,7%), mazowieckim (43,6%), śląskim (42,8%), świętokrzyskim (42,5%) oraz kujawsko-pomorskim (39,6%).

Dynamika procesów zachodzących we współczesnym świecie spowodowała, że edukację uznaje się za istotny czynnik rozwoju społecznego. Dlatego czwarty komponent monitorujący rozwój społeczny dotyczył edukacji, która została opisana przez trzy wskaźniki. Podstawowe charakterystyki opisowe wskaźników dotyczących obszaru edukacji ujęto w tabeli 5. Założono, że powinny one obejmować różne szczeble systemu oświaty i odzwierciedlać jakość kształcenia na różnych poziomach edukacyjnych. Analizując wybrane statystyki opisowe, można zauważyć, że w sferze edukacji największe zróżnicowanie województw w badanym okresie uwidacznia się pod względem współczynnika skolaryzacji brutto dotyczącego gimnazjów dla dzieci i młodzieży na obszarach wiejskich.

Współczynnik skolaryzacji brutto na poziomie szkoły podstawowej jest miarą, która wskazuje popyt na usługi edukacyjne tego szczebla oferowane w danej gminie. Rozkład przestrzenny tej miary oznacza istotną dyspersję. W 2018 roku w 62,5% województw współczynnik ten nie osiągnął nawet 80%, a najniższa wartość to 61,7%. Natomiast na drugim biegunie plasują się województwa, gdzie współczynnik skolaryzacji wynosi blisko 100%. Najwyższą wartość uzyskały województwa: śląskie oraz małopolskie. Obserwuje się wzrost wykształcenia ludności wiejskiej, zwłaszcza wyższego, co jest rezultatem boomu edukacyjnego w społeczeństwie polskim po 1989 roku, kiedy obserwowano ponad pięciokrotny wzrost liczby osób z wyższym wykształceniem (Halamska, 2016b). Jednak na obszarach wiejskich Polski i innych krajów UE dominuje ludność z wykształceniem na poziomie średnim, do którego zaliczone zostały dwie kategorie wykształcenia: średnie i policealne (Halamska, 2015).

Tabela 5

Wybrane statystyki dotyczące kształtowania się wskaźników opisujących edukację na obszarach wiejskich w latach 2008 i 2018

Nazwa wskaźnika	Rok	Statystyki opisowe				
		Min.	Maks.	Mediana	Średnia	Współczynnik zmienności (%)
Współczynnik skolaryzacji brutto dotyczący szkół podstawowych dla dzieci i młodzieży na obszarach wiejskich	2008	73,8 (zachodnio-pomorskie)	93,4 (śląskie)	88,2	85,7	7,1
	2018	61,7 (zachodnio-pomorskie)	91,2 (śląskie)	78,2	77,5	10,8
Współczynnik skolaryzacji brutto dotyczący gimnazjów dla dzieci i młodzieży na obszarach wiejskich	2008	51,5 (zachodnio-pomorskie)	86,9 (śląskie)	76,1	71,7	17,5
	2018	45,9 (zachodnio-pomorskie)	84,3 (śląskie)	70,9	68,1	18,9
Czytelnicy bibliotek publicznych (z filiami) na obszarach wiejskich na 1000 ludności	2008	90 (podlaskie)	143 (śląskie)	109,5	112,7	13,0
	2018	73 (podlaskie)	128 (śląskie)	91,0	94,3	16,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ostatnim obszarem determinującym rozwój społeczny z perspektywy zrównoważonego rozwoju była infrastruktura, zobrazowana przez osiem wskaźników. Podstawowe charakterystyki wskaźników opisujących infrastrukturę przedstawiono w tabeli 6.

Jednym z głównych komponentów determinujących rozwój społeczny obszarów wiejskich jest poziom ich wyposażenia infrastrukturalnego. Infrastruktura wiejska stanowi kombinację wielu cech, bez których nie jest możliwy wyższy standard życia społeczności. Analizując zaprezentowane w tabeli 6 wybrane statystyki opisowe, można zauważyć, że w obszarze infrastruktury największe zróżnicowanie województw w badanym okresie uwidoczniło się pod wpływem odsetka mieszkań na obszarach wiejskich wyposażonych w instalację gazową oraz odsetka ludności obszarów wiejskich korzystającej z instalacji gazowej. W województwie o najwyższym odsetku mieszkań wyposażonych w instalację gazową (podkarpackie) wskaźnik ten kształtował się, zarówno w 2008 i 2018 roku, na poziomie ponad 50%, podczas gdy w regionach o najniższym odsetku mieszkań wyposażonych w instalację gazową (kujawsko-pomorskie i opolskie) nie przekroczył 4%.

Tabela 6

Wybrane statystyki dotyczące kształtowania się wskaźników opisujących infrastrukturę na obszarach wiejskich w latach 2008 i 2018

Nazwa wskaźnika	Rok	Statystyki opisowe				
		Min.	Maks.	Mediana	Średnia	Współczynnik zmienności (%)
Odsetek mieszkań na obszarach wiejskich wyposażonych w instalację wodociągową	2008	79,4 (lubelskie)	96,4 (zachodnio-pomorskie)	91,8	89,6	7,1
	2018	83,7 (podlaskie)	97,9 (pomorskie)	94,6	92,7	5,1
Odsetek mieszkań na obszarach wiejskich wyposażonych w instalację gazową	2008	2,3 (kujawsko-pomorskie)	57,3 (podkarpackie)	9,5	14,7	112,0
	2018	3,5 (opolskie)	60,2 (podkarpackie)	13,2	18,6	89,9
Odsetek mieszkań na obszarach wiejskich wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania	2008	49,4 (podlaskie)	78,1 (śląskie)	64,5	64,3	11,3
	2018	55,8 (podlaskie)	82,1 (śląskie)	72,4	71,8	10,3
Ludność obszarów wiejskich korzystająca z instalacji wodociągowej w % ogółu ludności obszarów wiejskich	2008	56,1 (małopolskie)	91,2 (opolskie)	78,1	76,4	11,8
	2018	68,9 (małopolskie)	95,0 (opolskie)	89,0	86,9	9,0
Ludność obszarów wiejskich korzystająca z instalacji kanalizacyjnej w % ogółu ludności obszarów wiejskich	2008	12,0 (lubelskie)	38,9 (zachodnio-pomorskie)	24,4	23,4	35,0
	2018	21,8 (lubelskie)	62,4 (pomorskie)	42,8	41,9	29,4
Ludność obszarów wiejskich korzystająca z instalacji gazowej w % ogółu ludności obszarów wiejskich	2008	2,3 (kujawsko-pomorskie)	57,4 (podkarpackie)	9,3	14,5	113,5
	2018	3,9 (opolskie)	61,2 (podkarpackie)	14,4	19,2	87,7
Powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca	2008	3,15 (podlaskie)	27,5 (opolskie)	22,9	15,7	71,5
	2018	25,7 (podkarpackie)	33,8 (podlaskie)	28,5	29,1	8,3
Przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie	2008	3,14 (łódzkie)	28,5 (śląskie)	3,7	12,8	86,6
	2018	2,79 (podlaskie)	3,61 (podkarpackie)	3,2	3,2	7,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pozytywnie należy ocenić obserwowane w latach 2008 i 2018 zmiany w zakresie wyposażenia polskiej wsi w sieć wodociągową i kanalizacyjną. W okresie tym miał miejsce systematyczny rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej (Chmielewska i Zegar, 2020, s. 127). Nastąpiła widoczna poprawa relacji liczby mieszkańców obszarów wiejskich korzystających z sieci kanalizacyjnej do liczby mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej. W 2008 roku odsetek ludności wiejskiej korzystającej z sieci kanalizacyjnej wynosił 23,4%, a w 2018 roku ukształtował się już na poziomie wyższym o 41,9%. Natomiast z usług sieci wodociągowej w 2008 roku korzystało 76,2% mieszkańców wsi i w 2018 roku odsetek ten wzrósł o 10,5%.

Zróźnicowanie poziomu rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w latach 2008 i 2018

Klasyfikacja województw według wartości względnego wskaźnika rozwoju wykazała istotne zróźnicowanie rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce. W tabeli 7 zostały zaprezentowane wyniki porządkowania województw pod względem poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce w 2008 i 2018 roku.

W 2008 i 2018 roku najwyższe wartości względnej miary rozwoju, obliczonej dla pełnego zestawu cech określających rozwój społeczny obszarów wiejskich w Polsce, a tym samym najlepsze lokaty w rankingu uzyskały województwa: śląskie (odpowiednio: 70,86 i 71,38), małopolskie (odpowiednio: 67,16 i 71,20), pomorskie (odpowiednio: 58,97 i 58,78) oraz wielkopolskie (odpowiednio: 58,63 i 58,46). Natomiast do grupy województw o najniższym poziomie rozwoju należy zaliczyć w 2008 roku: opolskie (29,75), warmińsko-mazurskie (31,83) i podlaskie (32,50), a w 2018 roku: warmińsko-mazurskie (21,69), podlaskie (23,98) i lubuskie (27,34).

Przeprowadzona analiza poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce wykazała na istnienie zróźnicowania między badanymi województwami – współczynnik zmienności wskaźnika rozwoju społecznego wyniósł w 2008 roku – 27% i w 2018 roku – 36%. Ponadto wartości względnej miary rozwoju obliczone dla poszczególnych województw w 2008 roku znajdowały się w przedziale od 29,75 do 70,86, czyli różnica wyniosła – 41,11, natomiast w 2018 roku analogiczne wartości kształtowały się odpowiednio od 21,69 do 71,38 (rozstęp – 49,69). Wzrost różnicy pomiędzy wartościami skrajnymi względnej miary rozwoju w 2018 roku w porównaniu do 2008 roku wskazuje na wzrost skali zróźnicowania przestrzennego poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce.

Na zwiększające się regionalne zróźnicowanie poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce wskazuje również odniesienie wartości względnego wskaźnika rozwoju ustalonego dla poszczególnych województw do średniej arytmetycznej uzyskanych miar dla wszystkich województw. W 2008 roku najniższa wartość taksonomicznego miernika rozwoju społecznego stanowiła 62,8% wartości średniej, a w 2018 roku analogiczny wskaźnik wynosił już tylko 49,4%. Natomiast odchylenie standardowe oznacza, że w poszczególnych województwach wartość miary agregatywnej obliczonej dla pełnego zestawu cech określających

rozwój społeczny obszarów wiejskich w Polsce odchyła się od średniego jej poziomu w 2008 roku o – 12,78283 i 2018 roku – 15,70471. Współczynniki asymetrii równe 0,357688 w 2008 roku i 0,429782 w 2018 roku oznaczają, że dla większości województw miara asymetryczna kształtuje się powyżej przeciętnej, niemniej jednak siła tej asymetrii jest słaba.

Tabela 7

Wartości względnej miary poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce oraz ich podstawowe charakterystyki statystyczne w 2008 i 2018 roku

Województwa	Wartość względnego współczynnika rozwoju (Wi)		wzrost (+) / spadek (-)	Pozycja w rankingu		Zmiana pozycji w 2018 r. w stosunku do 2005 r.
	2008	2018		2008	2018	
Dolnośląskie	39,70	45,25	+	11	7	↑
Kujawsko-pomorskie	46,28	41,48	-	8	8	-
Lubelskie	42,76	36,29	-	9	10	↓
Lubuskie	38,49	27,34	-	12	14	↓
Łódzkie	50,95	40,36	-	7	9	↓
Małopolskie	67,16	71,20	+	2	2	-
Mazowieckie	55,53	56,53	+	6	5	↑
Opolskie	29,75	35,24	+	16	11	↑
Podkarpackie	56,13	49,73	-	5	6	↓
Podlaskie	32,50	23,98	-	14	15	↓
Pomorskie	58,97	58,78	-	3	3	-
Śląskie	70,86	71,38	+	1	1	-
Świętokrzyskie	41,82	33,34	-	10	12	↓
Warmińsko-mazurskie	31,83	21,69	-	15	16	↓
Wielkopolskie	58,63	58,46	-	4	4	-
Zachodniopomorskie	36,14	31,93	-	13	13	-
Minimum	29,75	21,69				
Maksimum	70,86	71,38				
Rozstęp (Dmax-Dmin)	41,11	49,69				
Średnia arytmetyczna	47,34375	43,93625				
Odchylenie standardowe	12,78283	15,70471				
Współczynnik asymetrii	0,357688	0,429782				
Współczynnik zmienności	27,00004	35,74432				

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy wartości względnej miary rozwoju społecznego obszarów wiejskich wynika, że w 2018 roku w stosunku do 2008 roku nastąpił wzrost ogólnego poziomu rozwoju społecznego w pięciu województwach (dolnośląskie, małopolskie, mazowieckie, opolskie, śląskie), a w pozostałych dwunastu województwach odnotowano spadek. W porównywalnych latach pozycję w rankingu poprawiły trzy województw (dolnośląskie, mazowieckie, opolskie), natomiast obniżyło – siedem. Przy czym zmiany pozycji rankingowej były relatywnie niewielkie. Tylko w województwie dolnośląskim i opolskim odnotowano stosunkowo większe zmiany (wzrost pozycji rankingowej o odpowiednio 4 i 5 pozycji).

Analizę ogólnego poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce uzupełniono, dokonując także oceny wskaźników cząstkowych taksonomicznego miernika rozwoju (tab. 8). Procedurę porządkowania liniowego przeprowadzono dla czterech obszarów, tzw. komponentów społecznych tj. potencjału demograficznego, edukacji i rynku pracy, dostępu do opieki zdrowotnej oraz infrastruktury w latach 2008 i 2018 (tab. 9).

Potencjał demograficzny obszarów wiejskich w Polsce oceniono na podstawie wartości względnej miary ustalonej według pięciu cech diagnostycznych reprezentujących tę płaszczyznę rozwoju społecznego. Z porównania względnego wskaźnika rozwoju w aspekcie demograficznym wynika, że w 2008 roku najlepszy potencjał demograficzny posiadały województwa: małopolskie (77,2989), wielkopolskie (69,5802), pomorskie (64,9809), natomiast najniższy – opolskie (26,1389), lubelskie (31,8176) i podlaskie (36,5886). W 2018 roku czołowe lokaty pod względem poziomu rozwoju demograficznego zajęły województwa: małopolskie (80,0722), mazowieckie (61,0460) i śląskie (57,7843), natomiast ostatnie – warmińsko-mazurskie (20,0641), lubuskie (21,4232) i zachodniopomorskie (25,7577). W omawianym okresie pozytywne zmiany w potencjale demograficznym nastąpiły w siedmiu województwach, podobnie w siedmiu regionach nastąpił regres. Przy czym najbardziej pozytywne zmiany miały miejsce w województwie dolnośląskim (awans o sześć pozycji) i lubelskim (awans o sześć pozycji). Najbardziej pogorszyła się sytuacja w województwie lubuskim (spadek o sześć pozycji) oraz łódzkim (spadek o cztery pozycje) i warmińsko-mazurskim (spadek o cztery pozycje). Ponadto w dwóch województwach (małopolskie, podkarpackie) lokata w zakresie potencjału demograficznego nie uległa zmianie.

Tabela 8
Wartości względnej miary poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce oraz ich podstawowe charakterystyki statystyczne w latach 2008 i 2018 – ujęcie według komponentów społecznych (od 0 do 100)

Województwa	2008						2018					
	Komponent społeczny			Komponent społeczny			Komponent społeczny			Komponent społeczny		
	potencjał demograficzny	edukacja i rynek pracy	dostęp do opieki zdrowotnej	infrastruktura	potencjał demograficzny	edukacja i rynek pracy	dostęp do opieki zdrowotnej	infrastruktura	potencjał demograficzny	edukacja i rynek pracy	dostęp do opieki zdrowotnej	infrastruktura
Dolnośląskie	37,0691	38,5297	46,7836	40,9156	43,4060	45,2344	38,8703	52,6123				
Kujawsko-pomorskie	49,2974	45,9035	51,3888	38,3427	36,8770	44,2687	48,7577	40,5620				
Lubelskie	31,8176	62,4143	78,3372	11,0922	35,2546	43,3858	60,3760	12,4785				
Lubuskie	49,5072	46,8454	9,5383	28,2785	21,4232	34,6735	7,6633	40,5240				
Łódzkie	51,4699	67,0837	76,3984	11,6128	33,3343	56,5967	62,1999	15,8481				
Małopolskie	77,2989	61,5321	66,8305	57,9938	80,0722	65,3430	69,2025	65,5734				
Mazowieckie	62,5170	57,6779	76,4692	27,0655	61,0460	53,5487	81,4815	36,3274				
Opolskie	26,1389	30,1675	14,2107	45,5664	30,8444	37,2436	17,3274	51,8356				
Podkarpackie	52,8293	59,8775	33,3591	71,8149	49,1742	36,9060	36,6043	76,5176				
Podlaskie	36,5886	37,7205	51,4609	6,0660	26,7105	33,9808	31,3047	1,2146				
Pomorskie	64,9809	59,7679	44,7756	57,3342	57,1349	58,0676	48,3203	69,4568				
Śląskie	53,0574	90,7680	86,4372	63,6151	57,7843	80,1994	87,4372	71,5604				
Świętokrzyskie	51,3954	38,9335	54,6721	21,1480	33,9209	27,4872	47,6270	30,6717				
Warmińsko-mazurskie	38,9145	34,0314	11,4956	30,6616	20,0641	17,9831	9,2593	37,6379				
Wielkopolskie	69,5802	72,7762	18,5821	48,2247	57,2317	77,0526	16,7923	63,5148				
Zachodniopomorskie	45,8841	14,7344	18,2186	60,3776	25,7577	20,9407	20,0679	64,7581				
Minimum	26,13890	14,7344	9,53830	6,06600	20,0641	17,9831	7,66330	1,21460				
Maksimum	77,29890	90,7680	86,4372	71,8149	80,0722	80,1994	87,4372	76,5176				
Rozstęp (Dmax-Dmin)	51,1600	76,0336	76,8989	65,7489	60,0081	62,2163	79,7739	75,3030				
Średnia arytmetyczna	49,89665	51,17272	46,18487	38,75685	41,87725	45,80699	42,70573	45,69333				
Odchylenie standardowe	13,94895	18,82057	26,22562	20,37508	16,95954	18,29481	24,96366	22,72952				
Współczynnik asymetrii	0,239530	0,126726	-0,021759	-0,077003	0,700583	0,432448	0,256101	-0,487957				
Współczynnik zmienności	27,95568	36,77852	56,78401	52,57155	40,49822	39,93891	58,45507	49,74362				

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 9

Pozycja poszczególnych województw w rankingu ze względu na poziom rozwoju społecznego obszarów wiejskich w latach 2008 i 2018 – ujęcie według komponentów społecznych

Województwa	2008				2018			
	Komponent społeczny		Komponent społeczny		Komponent społeczny		Komponent społeczny	
	potencjał demograficzny	edukacja i rynek pracy	dostęp do opieki zdrowotnej	infrastruktura	potencjał demograficzny	edukacja i rynek pracy	dostęp do opieki zdrowotnej	infrastruktura
Dolnośląskie	13	12	9	8	7	7	9	7
Kujawsko-pomorskie	10	10	8	9	8	8	6	9
Lubelskie	15	4	2	15	9	9	5	15
Lubuskie	9	9	16	11	15	12	16	10
Łódzkie	7	3	4	14	11	5	4	14
Małopolskie	1	5	5	4	1	3	3	4
Mazowieckie	4	8	3	12	2	6	2	12
Opolskie	16	15	14	7	12	10	13	8
Podkarpackie	6	6	11	1	6	11	10	1
Podlaskie	14	13	7	16	13	13	11	16
Pomorskie	3	7	10	5	5	4	7	3
Śląskie	5	1	1	2	3	1	1	2
Świętokrzyskie	8	11	6	13	10	14	8	13
Warmińsko-mazurskie	12	14	15	10	16	16	15	11
Wielkopolskie	2	2	12	6	4	2	14	6
Zachodniopomorskie	11	16	13	3	14	15	12	5

Źródło: opracowanie własne.

Znaczne różnokierunkowe zmiany w wartości względnej miary w odniesieniu do potencjału demograficznego przełożyły się nie tylko na modyfikację pozycji rankingowej, ale również znalazły odzwierciedlenie w narastaniu wielkości różnic wartości tego wskaźnika. Różnica między maksymalną a minimalną wartością tego miernika (rozstęp) wynosiła w 2008 roku – 51,16, a w 2018 roku – 60,0. Z kolei w 2008 roku asymetria prawostronna (współczynnik asymetrii = 0,24) o bardzo słabej sile informuje, że dla większości województw względna miara rozwoju obliczona dla cech z komponentu społecznego „potencjał demograficzny” przyjmuje wartości poniżej średniej. Podobnie w 2018 roku asymetria prawostronna (współczynnik asymetrii = 0,70) informuje, że dla większości województw miara rozwoju obliczona dla cech z tego komponentu przyjmuje wartość poniżej średniej.

Z wartości wskaźników cząstkowych obliczonych w oparciu o cztery cechy diagnostyczne opisujące rynek pracy i edukację w 2008 i 2018 roku wynika, że w tym obszarze nastąpił regres. Świadczy o tym nie tylko spadek średniej wartości tego wskaźnika dla ogółu województw (w 2008 roku średnia wartość miary dla edukacji i rynku pracy wszystkich województw wyniosła 51,17, a w 2018 roku – 45,80), ale również fakt, w 2018 roku negatywne tendencje zaznaczyły się w większej liczbie województw, niż trendy pozytywne, tj. wzrost wartości tej miary.

Z rankingu województw pod kątem wartości względnej miary rozwoju w oparciu o cechy określające edukację i rynek pracy wynika, że w 2008 roku najwyższą pozycję zajmowały województwa: śląskie (90,7680), wielkopolskie (72,7762) i łódzkie (67,0837), a najniższą – zachodniopomorskie (14,7344), opolskie (30,1675) i warmińsko-mazurskie (34,0314). Natomiast w 2018 roku pozycję lidera w rankingu zajęły województwa: śląskie (80,1994), wielkopolskie (77,0526) i małopolskie (65,3430), a naj słabiej w tym rankingu wypadły województwa: warmińsko-mazurskie (17,9831), zachodniopomorskie (20,9407) i świętokrzyskie (27,4872). Różnica między wartością maksymalną a minimalną tego miernika dla poszczególnych województw była w 2008 roku stosunkowo wysoka i wyniosła 76,03, podczas gdy w 2018 kształtowała się na poziomie – 62,22. Współczynniki asymetrii w 2008 roku – równy 0,13 i w 2018 roku – równy 0,43 oznaczają, że dla większości województw względna miara rozwoju obliczona dla cech z komponentu „edukacja i rynek pracy” przyjmują wartości poniżej średniej.

Najbardziej znaczące pozytywne zmiany w zakresie poprawy sytuacji dotyczącej edukacji i rynku pracy pomiędzy 2008 i 2018 rokiem nastąpiły w siedmiu regionach, w tym przede wszystkim w województwie dolnośląskim (awans o pięć pozycji) i opolskim (awans o pięć pozycji), natomiast najbardziej niekorzystne przeobrażenia miały miejsce w województwie lubelskim (spadek o pięć lokat) i podkarpackim (spadek o pięć lokat). Ponadto w trzech województwach (podlaskie, śląskie, wielkopolskie) sytuacja w tym zakresie nie uległa zmianie.

Dostęp do opieki zdrowotnej na obszarach wiejskich w Polsce oceniono w oparciu o wartość miary ustalonej na podstawie dwóch cech diagnostycznych. W 2018 roku, identycznie jak w 2008 roku, najkorzystniejszą sytuacją w tym zakresie cechowało się województwo śląskie (odpowiednio: 86,4372 i 87,4372). Na przeciwnym biegunie, tj. regiony posiadające najmniej korzystną sytuację pod

względem dostępu do opieki zdrowotnej, uplasowały się zarówno w 2008 i 2008 roku – województwa: lubuskie (odpowiednio: 9,5383 i 7,6633) i warmińsko-mazurskie (odpowiednio: 11,4956 i 9,2593). Należy podkreślić, że w obu województwach odnotowano w porównywalnych latach zmniejszenie miernika rozwoju w tym obszarze. W analizowanym okresie pozytywne zmiany w dostępie do opieki zdrowotnej na obszarach wiejskich zaobserwowano w siedmiu regionach, w głównej mierze w województwie pomorskim (awans o trzy pozycje). Natomiast regres w dostępie do opieki zdrowotnej zaobserwowano w czterech regionach, zwłaszcza w województwie podlaskim (spadek o cztery pozycje). Co ważne, aż w pięciu województwach (dolnośląskie, lubuskie, łódzkie, śląskie, warmińsko-mazurskie) lokata w zakresie potencjału demograficznego nie uległa zmianie. Rozstęp wartości miary rozwoju określającej dostęp do opieki zdrowotnej był dość znaczący w 2008 i 2018 roku i wynosił odpowiednio: 76,8989 oraz 79,7739. Asymetria lewostronna (współczynnik asymetrii = -0,02) w 2008 roku oraz asymetria prawostronna (współczynnik asymetrii = 0,26) w 2018 roku informują, że dla większości województw miara rozwoju obliczona dla cech z komponentu społecznego „dostęp do opieki zdrowotnej” przyjmuje wartość powyżej średniej.

Potencjał w zakresie infrastruktury obliczono w oparciu o trzy cechy opisujące ten komponent rozwoju. Z analizy wartości względnej miary rozwoju infrastruktury wynika, że najkorzystniejszy potencjał w tym zakresie w 2008 i 2018 roku posiadały zarówno województwa: podkarpackie (odpowiednio: 71,8149 i 76,5176) oraz śląskie (odpowiednio: 63,6151 i 71,5604). Natomiast najslabiej, pod względem rozwoju infrastruktury, wypadły w 2018 roku, podobnie jak w 2008 roku – województwa podlaskie (odpowiednio: 6,066 i 1,2146) oraz lubelskie (odpowiednio: 11,0922 i 12,4785).

Analiza względnego wskaźnika rozwoju infrastruktury na obszarach wiejskich w województwach Polski w latach 2008 i 2018 uwidacznia nieznaczne zmiany jego poziomu. Aż w dziesięciu województwach sytuacja w tym zakresie nie uległa zmianie. Natomiast zarówno w trzech województwach stwierdzono jego wzrost (dolnośląskie, lubuskie, pomorskie) oraz spadek (opolskie, warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie).

Różnica między wartością maksymalną a minimalną miary rozwoju infrastruktury dla poszczególnych województw była stosunkowo wysoka i wyniosła w 2008 roku – 65,75 oraz w 2018 roku – 75,3. Natomiast dla większości województw miara rozwoju obliczona dla cech z komponentu społecznego „infrastruktura” przyjmuje wartości powyżej średniej (współczynnik asymetrii w 2008 roku równy -0,08 i 2018 roku równy -0,49).

W ocenie zróżnicowania rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce uzasadnione jest również zbadanie zależności między cząstkowymi miarami poszczególnych komponentów rozwoju. W celu zbadania zależności między miarami rozwoju dla poszczególnych komponentów społecznych obliczono współczynnik korelacji liniowej Pearsona (tab. 10).

Tabela 10

Współczynnik korelacji liniowej Pearsona między względnymi miarami rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce w latach 2008 i 2018

r-Pearsona	2008				2018			
	potencjał demograficzny	edukacja i rynek pracy	dostęp do opieki zdrowotnej	infrastruktura	potencjał demograficzny	edukacja i rynek pracy	dostęp do opieki zdrowotnej	infrastruktura
potencjał demograficzny	1	0,5217 ^a	0,2074	0,3999	1	0,7798 ^a	0,6323 ^a	0,5299 ^a
edukacja i rynek pracy	0,5217 ^a	1	0,5890 ^a	0,1565	0,7798 ^a	1	0,5804 ^a	0,3363
dostęp do opieki zdrowotnej	0,2074	0,5890 ^a	1	-0,2318	0,6323 ^a	0,5804 ^a	1	-0,0148
infrastruktura	0,3999	0,1565	-0,2318	1	0,5299 ^a	0,3363	-0,0148	1

^a istotne statystycznie, $p < 0,05$

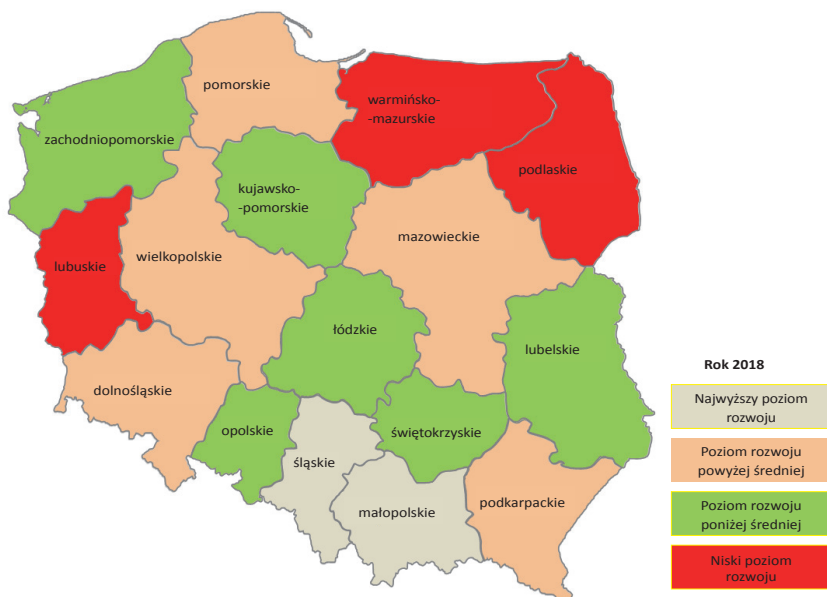
Źródło: opracowanie własne

Obliczone współczynniki korelacji wskazują na istnienie istotnej zależności między miarami rozwoju społecznego obszarów wiejskich w województwach w 2008 i 2018 roku. W 2008 roku najwyższy współczynnik korelacji uzyskano między komponentami – po pierwsze – „potencjał demograficzny” oraz „edukacja i rynek pracy” ($r=0,5217$, $p=0,0382$) i po drugie – „edukacja i rynek pracy” oraz „dostęp do opieki zdrowotnej” ($r=0,5890$, $p=0,0164$). Natomiast w 2018 roku korelacje między miarami rozwoju są znacznie wyższe niż w 2008 roku. Uzyskane wyniki w 2018 roku pozwalają na stwierdzenie, że wysoki współczynnik korelacji występuje między czynnikami opisującymi: komponenty „potencjał demograficzny” oraz „edukacja i rynek pracy” ($r=0,7798$, $p=0,0004$), „potencjał demograficzny” i „dostęp do opieki zdrowotnej” ($r=0,6323$, $p=0,0086$), a także komponenty „potencjał demograficzny” i „infrastruktura” ($r=0,5299$, $p=0,0348$) oraz „edukacja i rynek pracy” i „dostęp do opieki zdrowotnej” ($r=0,5804$, $p=0,0184$). Ze względu na wysokie wartości współczynnika korelacji otrzymane rankingi województw należy uznać za zgodne.

Wielowymiarowa analiza porównawcza daje możliwość wyodrębnienia grup województw charakteryzujących się zbliżonym poziomem rozwoju. Dla ich ustalenia wykorzystano średnią arytmetyczną względnych miar rozwoju obliczoną dla poszczególnych województw oraz odchylenie standardowe względnego wskaźnika rozwoju. Na podstawie wartości względnego miernika rozwoju dokonano klasyfikacji województw na cztery grupy w latach 2008 i 2018 (rys. 1 i 2).

Rys. 1. Grupowanie województw pod względem poziomu rozwoju społecznych obszarów większych w 2008 roku.

Rys. 2. Grupowanie województw pod względem poziomu rozwoju społecznych obszarów większych w 2018 roku.

Z porównania województw według poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich wynika, że zarówno w 2008 i 2018 roku do regionów o wysokim poziomie rozwoju społecznego zostały zakwalifikowane dwa województwa: małopolskie i śląskie. W grupie regionów o poziomie rozwoju społecznego wyższym od średniego w 2008 i 2018 roku było pięć województw. Przy czym w 2008 i 2018 roku grupa ta składała się z tych samych czterech województw (podkarpackie, pomorskie, mazowieckie, wielkopolskie). Natomiast w 2008 roku do grupy tej należało województwo łódzkie, a w 2018 roku – dolnośląskie. Niższy od średniego poziom rozwoju społecznego odnotowano w 2008 i 2018 roku w sześciu województwach. Do grupy tej w 2018 roku, podobnie jak 2008 roku, weszły cztery województwa: kujawsko-pomorskie, lubelskie, świętokrzyskie i zachodniopomorskie. Ponadto grupę tę w 2008 roku tworzyły też województwa: dolnośląskie i lubuskie, a w 2018 roku – łódzkie i opolskie. Natomiast w grupie województw o niskim poziomie rozwoju znalazły się w 2008 roku województwa opolskie, podlaskie i warmińsko-mazurskie, a 2018 roku – lubuskie, podlaskie i warmińsko-mazurskie.

Wnioski

Wielowymiarowość rozwoju społecznego obszarów wiejskich regionów Polski w kontekście zrównoważonego rozwoju powoduje, że problematykę tę można rozpatrywać z różnych punktów widzenia. Podczas prowadzenia takich badań należy mieć na uwadze fakt, że ze względu na ich złożony charakter uzyskane wyniki uzależnione są w dużej mierze od przyjętych założeń. Podstawą kompleksowej analizy jest kwantyfikacja obszaru badawczego, która „napotyka” szereg problemów zarówno merytorycznych, jak i ograniczonej dostępności danych statystycznych. Dlatego przeprowadzona analiza doprowadziła do wskazania (przy określonych ograniczeniach) i zastosowania mierników pozwalających na ocenę rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce w latach 2008 i 2018 z perspektywy zrównoważonego rozwoju.

Wyjściowy zestaw wskaźników statystycznych zawierał 29 cech, podzielonych na pięć komponentów społecznych reprezentujących różne aspekty rozwoju społecznego województw. Po przeprowadzeniu weryfikacji statystycznej potencjalny zestaw cech zredukowano do 14 wskaźników ujętych w ramach czterech komponentów, które wykorzystano w ocenie rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce.

Zmiany w regionach mają zróżnicowany charakter, a istotną kwestią jest poszukiwanie wiodących sił sprawczych. Zastosowane w badaniu podejście do oceny rozwoju społecznego obszarów wiejskich dało podstawy do określenia głównych grup czynników w kształtowaniu takiego rozwoju w poszczególnych województwach w Polsce.

Przeprowadzone analizy wykazały znaczne wewnętrzne zróżnicowanie poziomu rozwoju obszarów wiejskich w skali kraju. Badania wskazują, że wśród wskaźników opisujących potencjał demograficzny największe zróżnicowanie dotyczy przyrostu naturalnego na 1000 ludności na obszarach wiejskich i – co niepokojące – zjawisko to przybiera na sile, co może wskazywać na pogłębianie się niekorzystnych zmian demograficznych w niektórych regionach wiejskich Polski.

Szczególnie niekorzystne zmiany demograficzne w badanym okresie miały miejsce w województwie podlaskim, gdzie odnotowano w 2018 roku najwyższy indeks starości. Podobne spostrzeżenia można odnotować w odniesieniu do salda migracji zagranicznych na obszarach wiejskich – ogółem, czy też salda migracji na obszarach wiejskich na 1000 ludności. Ruchy migracyjne jeszcze bardziej przyczyniają się do pogłębiania niekorzystnej struktury wiekowej wiejskiej populacji, bowiem najczęściej migrują ludzie młodzi. Wzrostowi liczby ludności w wieku poprodukcyjnym towarzyszy utrzymujący się niski stan liczby dzieci i młodzieży. W konsekwencji wzrasta zapotrzebowanie na usługi opieki zdrowotnej i zabezpieczenia społecznego na wsi, co wraz z pogarszającymi się zasobami pracy wywołuje poważne wyzwania społeczne (Idziak i Wilczyński, 2013).

Analizując wskaźniki charakteryzujące rynek pracy na obszarach wiejskich, zauważyć można, że największe zróżnicowanie między obszarami wiejskimi województw dotyczyło stopy bezrobocia. Rosnące zróżnicowanie w tym zakresie wskazuje na trudności we wdrażaniu paradygmatu zrównoważonego rozwoju, a mieszkańcy terenów, na których zjawisko to przybrało na sile, powinni być objęci specjalnym wsparciem.

Pod względem opieki zdrowotnej sytuacja w poszczególnych regionach jest także bardzo zróżnicowana, najlepsza sytuacja w zakresie dostępności do lekarzy i liczby udzielonych porad dotyczy województwa mazowieckiego. Zauważa się wyraźne problemy nierówności w dostępie do opieki zdrowotnej, wynikające z miejsca zamieszkania. Podstawowe problemy to m.in. brak wykwalifikowanych pracowników służby zdrowia, słabe wyposażenie placówek medycznych, mniejsza liczba aptek, czy też bariery finansowe związane z niższym dochodem.

Ponadto w Polsce występuje duże zróżnicowanie regionalne pod względem wybranych składników infrastruktury na obszarach wiejskich. Dotyczy to szczególnie dwóch wskaźników – odsetek mieszkań na obszarach wiejskich wyposażonych w instalację gazową (współczynnik zmienności wynosi 112%) i związany z tym wskaźnik liczby ludności obszarów wiejskich korzystającej z instalacji gazowej w % ogółu ludności obszarów wiejskich (współczynnik zmienności wynosi 113,5%). Należy jednak zauważyć, że zróżnicowanie pomiędzy różnymi regionami Polski w zakresie dostępności do infrastruktury w roku 2018 zmalało w stosunku do roku 2008, co może być m.in. rezultatem realizacji celu szczegółowego WPR „Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej” Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020.

Na podstawie obliczonych za pomocą względnego współczynnika rozwoju dla pełnego zestawu cech, jak i wskaźników podzielonych na komponenty społeczne, dokonano oceny pozycji zajmowanych przez poszczególne województwa w strukturze regionalnej kraju. Najlepsze lokaty w rankingu, zarówno w 2008 i 2018 roku, pod względem 14 cech, uzyskały województwa: śląskie, małopolskie, pomorskie oraz wielkopolskie. Natomiast końcowe miejsca w tym rankingu zajęły w 2008 roku województwa: opolskie, warmińsko-mazurskie i podlaskie, a w 2018 roku: warmińsko-mazurskie, podlaskie i lubuskie. W następnym etapie badań oceniono

powiązania korelacyjne między miarami rozwoju wyznaczonymi dla poszczególnych komponentów rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce. Stwierdzono istotną zależność korelacyjną między wszystkimi miarami rozwoju społecznego obszarów wiejskich w województwach w 2008 i 2018 roku.

Przeprowadzona ocena poziomu rozwoju społecznego obszarów wiejskich w Polsce wykazała na istnienie zróżnicowania między badanymi województwami – współczynnik zmienności wskaźnika rozwoju społecznego wyniósł w 2008 roku – 27% i w 2018 roku – 36%. Uzyskane wyniki badań wskazują na konieczność podjęcia działań w celu zmniejszenia dysproporcji rozwojowych w zakresie aspektów społecznych na obszarach wiejskich pomiędzy województwami lepiej i słabiej rozwiniętymi. Jest to konieczne dla przeciwdziałania wykluczeniu regionów słabo rozwiniętych.

Okazuje się, że żaden z regionów nie może być potraktowany jako modelowy przykład rozwoju społecznego obszarów wiejskich. W największym stopniu warunki takie spełniają obszary wiejskie w województwach śląskim i wielkopolskim. Ich przewaga nad pozostałymi regionami wynika z dobrze rozwiniętych czynników w zakresie: dostępności do opieki zdrowotnej, edukacji i infrastruktury na Śląsku oraz potencjału demograficznego i rynku pracy w Wielkopolsce. Analiza współczynnika zmienności wskazuje na pogłębienie zróżnicowania regionów w 2018 roku w stosunku do 2008 roku, co oznacza nierównomierny proces wdrażania paradygmatu zrównoważonego rozwoju. Na podstawie przeprowadzonych badań można zauważyć, że przyspieszenie rozwoju społecznego na obszarach wiejskich wymaga w każdym z regionów Polski zdynamizowania kształtowania różnych komponentów. Powszechnie wiadomo, że przestrzeń wiejska jest wysoce złożona m.in. w wyniku wzrostu efektywnego wykorzystania zasobów lokalnych w połączeniu z pozyskiwaniem środków zewnętrznych, tworząc neoendogeny mechanizm rozwojowy (Adamski i Górlach, 2007). Zatem zarówno krajowa polityka gospodarcza (np. dotacje wyrównawcze), jak i polityka spójności Unii Europejskiej (w tym przypadku jej wymiar przestrzenny) sprzyjają zmniejszaniu się regionalnego zróżnicowania. Rzeczywiste procesy są jednak wypadkową zarówno rezultatów tej polityki, jak i innych czynników, a ta wypadkowa jest mniej rozpoznana (Rosner, 2010). W tym kontekście analizy omawianych zróżnicowań rozwoju obszarów wiejskich mają duże znaczenie dla kształtowania polityki rozwoju.

Literatura

- Adamowicz, M., Dresler, E. (2006). Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich na przykładzie wybranych gmin województwa lubelskiego. *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Rolnictwo*, LXXXVII, 540, s. 17-24.
- Adamowicz, M., Smarzewska, A. (2009). Model oraz mierniki trwałego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w ujęciu lokalnym. *Zeszyty Naukowe SGGW – Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 1(50), s. 251-269.
- Adamski, T., Górlach, K. (2007). Koncepcja rozwoju neoendogennego, czyli renesans znaczenia wiedzy lokalnej. W: K. Górlach, M. Niezgoda, Z. Seręga (red.), *Socjologia jako służba społeczna* (s. 137-150). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bal-Domańska, B., Wilk, J., Bartniczak, B. (2012). Pomiar postępów województw w kierunku zrównoważonego rozwoju w zakresie zdrowia publicznego. *Econometrics*, 3(37), s. 83-92.
- Barska, A., Jędrzejczak-Gas, J. (2019). Indicator Analysis of the Economic Development of Polish Regions in the Context of the Implementation of the Concept of Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*, 8(5), 210-210. Pobrane z: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2019.v8n5p210>.
- Barska, A., Jędrzejczak-Gas, J., Wyrwa, J., Kononowicz, K. (2020). Multidimensional Assessment of the Social Development of EU Countries in the Context of Implementing the Concept of Sustainable Development. *Sustainability*, 12(18), 7821. Pobrane z: <https://doi.org/10.3390/su12187821>.
- Bennett, K.J., Probst, J.C., Vyavaharkar, M., Glover, S.H. (2012). Lower Rehospitalization Rates Among Rural Medicare Beneficiaries With Diabetes. *The Journal of Rural Health*, 3, s. 227-234.
- Bluszcz, A. (2016). Classification of the European Union Member States According to the Relative Level of Sustainable Development. *Quality & Quantity*, 50(6), s. 2591-2605.
- Borawska, M. (2017). Obszary wiejskie w statystyce publicznej. *Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych. Szkoła Główna Handlowa*, 44, s. 275-285.
- Borys, T. (2011). Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany. *Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development*, 6(2), s. 75-81.
- Burny, P., Gaziński, B., Nieżurawski, L., Sobków, C. (2019). Gospodarka Polski w porównaniu do Unii Europejskiej w świetle wybranych wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego. *Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych*, s. 125-141.
- Casey, M.M., Thiede Call, K., Klingner, J.M. (2001). Are Rural Residents Less Likely to Obtain Recommended Preventive Healthcare Services? *American Journal of Preventive Medicine*, 3, s. 182-188.
- Chmielewska, B., Zegar, J.S. (2020). Poziom życia na wsi na tle kraju i Unii Europejskiej. W: J. Wilkin i A. Hałasiewicz (red.), *Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi* (s. 115-138). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Czudec, A., Miś, T., Zajac, D. (2018). *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w wymiarze regionalnym (Sustainable Development of Rural Areas in the Regional Dimension)*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Dudek, M., Wrzochalska, A. (2017). Making Development More Sustainable? The EU Cohesion Policy and Socio-Economic Growth of Rural Regions in Poland. *European Journal of Sustainable Development*, 6(3), s. 189-189.
- Firlej, K., Olejniczak, J., Pondel, H. (2019). *Wyzwania rozwojowe obszarów wiejskich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Fura, B. (2015). Zróżnicowanie poziomu rozwoju zrównoważonego województw Polski z wykorzystaniem analizy wielowymiarowej. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 44(1), s. 108-117.
- Gorb, O. (2017). Development of Complex Approach to Defining the Notion "Sustainable Development of Rural Territories". *Forum Scientiae Oeconomia*, 5(2), s. 87-99.
- GUS (2020). *Obszary wiejskie w Polsce w 2018 r. (Rural areas in Poland in 2018)*. Analizy statystyczne. GUS, Urząd Statystyczny w Olsztynie: Warszawa, Olsztyn. Pobrano z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/rolnictwo/obszary-wiejskie-w-polsce-w-2018-roku,2,4.html> (data dostępu: 25.05.2021).
- Guth, M., Borychowski, M. (2017). Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w Polsce w polityce Unii Europejskiej w perspektywach finansowych na lata 2007-2013 i 2014-2020. *Progress in Economic Sciences*, 4, s. 387-403.
- Halamska, M. (2014). Struktura społeczna współczesnej polskiej wsi. Zróżnicowanie regionalne. *Wież i Rolnictwo*, 162(1), s. 81-96.
- Halamska, M. (2015). Zróżnicowanie społeczne wiejskiej Europy. *Wież i Rolnictwo*, 169(4), 47-65.
- Halamska, M. (2016a). Struktura społeczno-zawodowa ludności wiejskiej w Polsce i jej przestrzenne zróżnicowanie. *Wież i Rolnictwo*, 170(1), s. 59-86.
- Halamska, M. (2016b). Zmiany struktury społecznej wiejskiej Polski. *Studia Socjologiczne*, 1(220), s. 38-66.
- Halamska, M. (2020). Wieś polska 1918-2018. *W poszukiwaniu źródeł teraźniejszości*. Warszawa: IRWiR PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Idziak, W., Wilczyński, R. (2013). *Odnowa wsi. Przestrzeń, ludzie, działania*. Warszawa: Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA.
- Jakubowski, A., Bronisz U. (2019). Rural Demographic Problem Areas in Poland. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego*, 19(34)(2), 41-53.
- Kłóska, R. (2017). Rozwój zrównoważony regionów w Polsce w ujęciu statystycznym. *Progress in Economic Sciences*, 4, 159-175.
- Knapik, W. (2014). Wybrane aspekty rozwoju polskich obszarów wiejskich na tle koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz zakorzenionych rynków. *Roczniki Naukowe SERiA*, 16(5), s. 109-113.
- Kokoszka, K. (2009). Społeczny wymiar zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 03(13), s. 105-112.
- Kołodziejczak, A. (2020). Badania naukowe w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w Zakładzie Geografii Rolnictwa i Wsi UAM. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 50, s. 63-81.
- McKenzie, S. (2004). Social Sustainability: Towards Some Definitions. Hawke Research Institute Working Paper Series 27.
- Polna, M. (2020). Przestrzenne zróżnicowanie starzenia się ludności na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 52, s. 123-139.
- Rosenthal, M., Zaslavski, A., Newhouse, J. (2005). The Geographic Distribution of Physicians Revi-Sited. *Health Services Research*, 40, s. 1931-1952.
- Rosner, A. (2010). *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a dynamika przemian*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Rosner, A. (red.). (2007). *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Siudek, T., Czarnecki, E., Vashchik, M. (2016). Assessment of the Sustainability of Rural Development in the European Union Member States. *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*, 15(3), s. 101-113.

- Stanny, M. (2009). Zróżnicowanie poziomu rozwoju obszarów wiejskich w Polsce a problem realizacji polityki spójności. *Wieś i Rolnictwo*, 145(4), 246-257.
- Stanny, M. (2013). *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Stanny, M., Rosner, A., Komorowski, Ł. (2018). *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika*. Warszawa: Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, IRWiR PAN.
- Stec, M., Filip, P., Grzebyk, M., Pierścieniak, A. (2014). Socio-Economic Development in the EU Member States-Concept and Classification. *Engineering Economics*, 25(5), s. 504-512. DOI:10.5755/j01.ee.25.5.6413.
- Stępiak, M., Wiśniewski, R., Goliszek, S., Marcińczak, S. (2017). *Dostępność przestrzenna do usług publicznych w Polsce*. Prace Geograficzne, 261. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Polska Akademia Nauk.
- Ucieklak-Jeż, P., Bem, A. (2017). Dostępność opieki zdrowotnej na obszarach wiejskich w Polsce. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 4, s. 117-131.
- Uglis, J., Jęczmyk, A. (2015). Agroturystyka jako faktor zrównoważonego. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 379, s. 57-66.
- Walesiak, M., Obrębalski, M. (2017). Spójność społeczna województwa dolnośląskiego w latach 2005-2015 – pomiar i ocena zmian. *Przegląd Statystyczny*, LXIV(4), s. 437-455.
- Wilkin, J. (2018). Czy istnieje teoria rozwoju obszarów wiejskich i czy takiej teorii potrzebujemy? *Wieś i Rolnictwo*, 1(178), s. 15-32.
- Wilkin, J., Hałasiewicz, A. (red.). (2020). *Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wojciechowska-Solis, J. (2018). *Assessment of the Economic Development of Regions in Poland Using Multidimensional Comparative Analysis*. Economic and Social Development: Book of Proceedings, Conference in Rome 1-2 March, s. 121-130.
- Wrzochalska, A. (red.). (2014). *Kapitał ludzki w procesach przemian strukturalnych wsi i rolnictwa*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Wyrwa, J., Barska, A., Jędrzejczak-Gas, J., Siničáková, M. (2020). Industry 4.0 and Social Development in the Aspect of Sustainable Development: Relations in EC Countries. *European Research Studies*, 23(4), s. 1068-1097.
- Zegar, J.S. (2012). Rola drobnych gospodarstw rolnych w procesie społecznie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych*, 1, 129-148.
- Żmija, D. (2014). Zrównoważony rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce. *Studia Ekonomiczne*, nr 166, s. 149-158.

DISPARITIES IN SOCIAL DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF POLISH VOIVODESHIPS

Abstract

The aim of the paper is to assess disparities in social development of rural areas in Poland in the context of sustainable development. Social development is a multidimensional process; therefore, it requires a two-stage research procedure. The first stage consists in the analysis of the regional differentiation of the indicators for social development of rural areas in Poland in the context of implementing the concept of sustainable development, which is further divided into five social components. The second stage is a multidimensional assessment of disparities in social development of rural areas in Poland, carried out using a taxonomic measure of development. This measure enabled both classifying voivodeships in terms of the achieved level of social development of rural areas and identifying voivodeships with similar characteristics. The time scope of the analysis covered 2008 and 2018, while the territorial scope covered 16 Polish voivodeships.

The study has found a large regional differentiation in terms of social development of rural areas, which confirms the thesis on regional polarization discussed in the literature. It turns out that none of the regions can be regarded as a model example of social development. The results indicate the need for taking measures to reduce development disparities at the social level in rural areas between better and less developed voivodeships. This is necessary to counteract the exclusion of underdeveloped regions.

Keywords: sustainable development, rural areas, social development, multidimensional analysis.

Data nadesłania: 27.03.2021.

Data ostatniej recenzji: 29.06.2021.

Data akceptacji do druku: 21.07.2021.

O ile nie jest to stwierdzone inaczej, wszystkie materiały na stronie są dostępne na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa 4.0 Międzynarodowe.

Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB.

